

***Радиационна защита.
Радиационна хигиена.
Основни понятия***

***Доц. М. Израел
michelisrael@abv.bg***

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Радиационна защита е комплексът от знания и действия, предназначени да защитят отделния човек и човешката популация от вредното действие на йонизиращата радиация. Радиационната защита е интердисциплинарна област от човешкото знание, което включва: *знание за източниците* на йонизиращи лъчения; за *радиобиологичните ефекти* и зависимостта доза-ефект, както и други фактори, действащи при облъчването; системата от *принципи, норми и правила* в законодателството на страната; *системата за контрол* върху източниците и за необходимите действия при превишаване на облъчването.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Радиационната хигиена е част от хигиенната медицинска наука и се занимава с медицинските аспекти на радиационната защита, включващи проучванията и измерването за оценка на експозицията и риска от въздействието на йонизиращи лъчения върху човека, принципите и практическите мерки за опазване здравето на хората при използване на източници на йонизиращи лъчения.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Нормативното осигуряване на защитата от йонизиращи лъчения във всяка страна се гради върху препоръките на Международната комисия по радиологична защита (МКРЗ, ICRP), която е независима институция, работи на експертен принцип и поддържа тесни връзки с Научния комитет по действие на атомната радиация (UNSCEAR) при ООН, Международната агенция за атомна енергия (МААЕ, IAEA), Световната здравна организация (СЗО, WHO), Международната организация по труда (МОТ, ILO) и др.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Действащото законодателство в България се основава на принципите и методите за радиационна защита от Публикация 60 „Препоръки на МКРЗ от 1990 г.” Новите препоръки са от 2007 г., заменящи тези от 1990 г., а изготвените през 2010 г. „Основни норми” на МААЕ се очаква да бъдат въведени в националното законодателство.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Медицината е първата и най-широка област на приложение на йонизиращите лъчения. Съвременната медицина е немислима без рентгеновата и радионуклидната диагностика, без лъчелечението. Едновременно с голямата полза от йонизиращите лъчения, хората са изложени на тяхното вредно въздействие.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Йонизиращото лъчение (или **йонизиращата радиация**) представлява поток от заредени и електронеутрални частици и фотони, които имат достатъчна енергия да йонизират средата, през която преминават.

Процесът **йонизация** представлява образуването на йони от електронеутрални атоми и молекули чрез освобождаване на един или повече електрони от електронната обвивка на атома.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Йонизиращите лъчения са алфа-, бета-частиците, гама-лъчите, протоните, неутроните, рентгеновите лъчи, тежките йони и др. Те се получават от естествени или изкуствени източници, като рентгенови тръби, ускорители на заредени частици, ядрени реактори и други генератори на лъчения.

Йонизиращите лъчения, които се използват в медицината, принадлежат на трите основни групи: заредени частици, фотони и неутрони.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Йонизиращи лъчения

Директно йонизиращи лъчения (Заредени частици)	Индиректно йонизиращи лъчения (Електронеутрални частици)	
Електрони, позитрони, алфа- частици, протони, ядра	Неу- трони	Електромагни тни (фотонни) лъчения рентгенови и гама

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Взаимодействието на заредените частици с веществото се определя най-вече от взаимодействие между тях и атомните електрони. При това, частица с достатъчна енергия E ще предизвика възбуждане и йонизация на атомите на средата. Този процес се нарича удар. При ударите частицата отдава енергията си на атома, при което губи своята кинетична енергия. Възбудените атоми и молекули отделят получената при възбуждането си енергия под формата на фотони светлина или характерично рентгеново лъчение.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Мярка за ***йонизиращата способност*** на заредените частици е тяхната линейна йонизация – броят йонни двойки, създавани на единица път в облъчваното вещество.

При еднаква енергия алфа-частиците имат значително по-голяма йонизираща способност от бета-частиците.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Проникващата способност на заредената частица се определя от дълбочината на нейното проникване във веществото до изразходването на цялата и енергия. При еднаква енергия алфа частиците имат значително по-ниска проникваща способност от бета-частиците. Пробеget на алфа-частиците във въздуха е до 10-11 cm, а в мускулната тъкан – до 0,1 – 0,13 mm. Затова алфа-частиците не представляват опасност при външно облъчване, но причиняват многократно по-големи локални лъчеви увреждания при вътрешно облъчване.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Пробегът на бета частиците нараства с тяхната енергия.

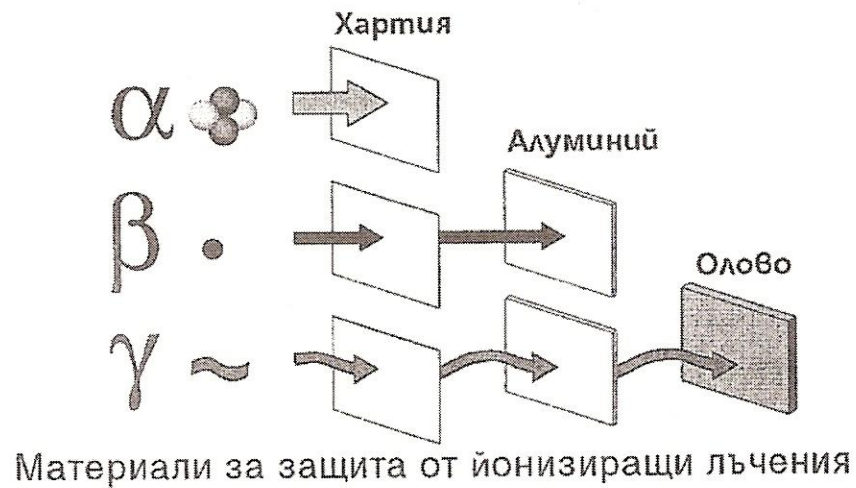
Например, при енергия 200 keV, техния пробег в мускулна тъкан е 1 mm, а във въздух – 31 cm.

При максимална енергия от 4 MeV дълбочината на проникване на бета-частиците в човешкото тяло може да достигне до 20 mm

При външно облъчване защитата от бета-лъчи се осъществява чрез защитни екрани от пластмаса (1-2 cm) или от алуминий.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Радиационна защита. Радиационна хигиена

Електромагнитните лъчения (рентгенови, гама- и X-лъчи), наричани още ***фотонни лъчения***, имат по-малка йонизираща способност, но по-голяма проникваща способност от алфа- и бета-лъчите.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

В резултат от взаимодействието на фотонните йонизиращи лъчения с веществото техният интензитет намалява. За определяне на степента на отслабване на лъчението и на необходимата дебелина на защитния екран се използва величината **слой на полуотслабване $d_{1/2}$** – дебелината на слоя от определено вещество, при преминаването през който интензитетът на лъчението намалява наполовина. Слой на полуотслабване на гама-лъчи с енергия 1,25 MeV (Co-60) в меките тъкани на човешкото тяло е около 20 cm.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

При рентгеновите лъчи съществува силна зависимост на степента на поглъщане от вида на биологичните тъкани. Този ефект се използва в рентгеновата диагностика. Отслабването на рентгеновото лъчение е най-голямо в костите, по-малко в меките тъкани и най-малко във въздушните кухини. Това осигурява необходимия контраст в получения рентгенов образ.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

От групата на заредените частици голямо значение за диагностиката и лечението имат бета-частиците и ускорените електрони.

Протоните и алфа-частиците имат много ограничено приложение и заедно с парчетата на деленето на тежки ядра и станалите познати след чернобилската катастрофа „горещи частици” са предимно проблем на радиационната защита.

За медицински цели се прилагат изкуствени радионуклиди. Тяхната максимална енергия достига до около 3 MeV. Електрони с енергия 6-25 MeV, необходими за лъчелечението, се получават от линейните ускорители.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Втората група йонизиращи лъчения са рентгеновите, гама и X-лъчите. Те имат най-голямо приложение и значение за медицината.

Неутроните се използват в медицината най-вече за получаване на изкуствени радионуклиди.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Строеж на атома. Ядро, електронна обвивка.

Атомите са изградени от ядро и електрони.

Ядрото се състои от протони и неутрони

Протонът (p_+) е елементарна частица с положителен електричен заряд.

Неутронът (n_0) няма електричен заряд. В ядрото е съсредоточена почти цялата маса на атома, тъй като протонът и електронът имат почти 1840 пъти по-голяма маса от електрона.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Електронът (e^-) е натоварен с отрицателен електричен товар.

Положителните електрични товари в ядрото привличат отрицателно натоварените електрони.

Броят на положителните товари в ядрото е равен на броя на отрицателните товари в електронната обвивка и атомът като цяло е електрически неутрален.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Обемът на ядрото е около 100 000 пъти по малък от обема на атома.

Броят на протоните определя порядния номер Z на химичния елемент.

Броят на протоните и неутроните определя атомното тегло A .

Електроните определят химичните свойства на химичните елементи.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Типичните стойности на ефективната доза при диагностичните рентгенови и радионуклидни изследвания варират между 0,02 mSv при белодробните графии – до 8-10 mSv при компютърните томографии. Тези стойности са сравними с ефективната доза от **природния радиационен фон - 2,3 mSv за една година.**

Компютъртомографските (СТ) изследвания са свързани със сравнително по-голямо облъчване. Въпреки че СТ изследванията представляват по-малко от 10 % от рентгенодиагностичните процедури, те формират 60-70 % от общата доза в рентгеновата диагностика.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Рентгеноскопиите са по-евтини, но са свързани с по-голямо лъчево натоварване. Например, само половин минутна рентгеноскопия на бял дроб е еквивалентна по ефективна доза на пет до десет белодробни снимки. При един от най-информативните методи за съдова диагностика - субтракционната дигитална ангиография, дозата при един кадър е сравнима с тази при една обикновена рентгенова снимка. А при една такава процедура се правят много, понякога до 1000 кадъра, т.е. лъчевото натоварване на пациента е еквивалентно на облъчването от 1000 рентгенови снимки!

Радиационна защита. Радиационна хигиена

Най-голямо е лъчевото натоварване при интервенционалните диагностични и терапевтични процедури, но рентгеновата скопия при тях осигурява нужната визуализация и в повечето случаи е безалтернативна.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Медицинското облъчване е основният техногенен източник на облъчване на човека. По данни за България, на рентгеновата диагностика у нас се дължи средно около 24 % от общото облъчване на населението със средна индивидуална годишна ефективна доза 0,802 mSv, а на радионуклидната диагностика - около 2,4 % от общото облъчване с 0,08 mSv. Общият принос на двата диагностични метода в техногенното облъчване е 83,2 %. Той е почти 300 пъти по-голям от дела на ядрената енергетика в страната при нейната нормална работа.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

По данни от Националната информационна система, средните годишни дози на лицата, **работещи професионално с източници** на йонизиращи лъчения, са съответно 3,5 mSv за заетите в атомната електроцентрала (около 200 лица), 2,1 mSv за работещите в други промишлени производства (около 500 лица), 1,2 mSv за заетите в медицината (около 4500 лица) и 1,1 mSv за лицата в образованието и науката.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

От данните се вижда, че годишните дози на персонала като правило са по-ниски от дозите, получавани от пациента при едно рентгеново или радионуклидно изследване. Това показва, че радиационната защита на пациентите е не по-малко важна от защитата на работещите с източници на йонизиращи лъчения.

Радиационна защита.

Радиационна хигиена

Границата на ефективната доза за персонал е 100 mSv в продължение на 5 последователни години, като максималната ефективна доза за всяка година не може да надхвърля 50 mSv.

Границата на годишната ефективна доза за всяко лице от населението е 1 mSv.

Радиационна защита.

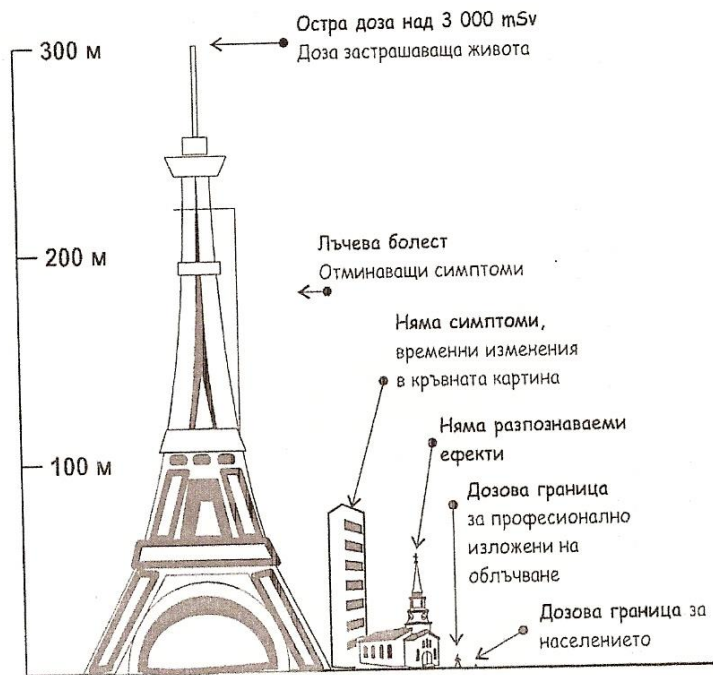
Радиационна хигиена

Колко големи са тези дози?

Ако сравним дозата, застрашаваща живота на човека с Айфеловата кула (височина 300 m), границата на годишната ефективна доза за персонал е сравнима с височината на човек, а границата на годишната ефективна доза за всяко лице от населението е 20 пъти по-ниска.

Радиационна защита. Радиационна хигиена

ГОЛЕМИ ДОЗИ. ГОЛЕМИ РИСКОВЕ

Ако животозастрашаващата доза е колкото височината на Айфеловата кула, дозовата граница за професионално изложените на облъчване съответства на височината на човек, а границата за населението - на дебелината на тухла.

Радиационна защита. Радиационна хигиена

*Това са общите понятия в
радиационната защита и
радиационната хигиена.*

Благодаря за вниманието!